

TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER VE KRİZ DÖNEMLERİNDE TEŞVİKLERİN ÖNEMİ

İlkay NOYAN YALMAN¹
Mustafa GÜLMEZ²
Yalçın YALMAN³

Özet

Ekonomik krizler, ekonomideki genel dengenin bozulması ile ilgilidir ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerinde kalıcı etkiler bırakırlar. Kriz dönemlerinde KOBİ'ler; üretim düzeylerinde düşme, tüketimde azalma, kapasite kullanım oranının düşmesi, yatırımlarda azalma, işsizlikte artma şeklinde etkilenirler. KOBİ'ler ülke ekonomisinde hayati öneme sahip olduğundan ve ekonomik büyümenin temelini oluşturduğundan, krizlerden etkilenme derecesinin asgari düzeye indirilmesi önemli bir konudur. Bunun için öncelikli uygulamalardan biri de devlet tarafından KOBİ'lere uygulanan teşvik paketleridir. Son küresel krizde de, etkilerini hafifletmek amacıyla Türkiye'de özel ve kamu kesiminde çeşitli önlemler alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Teşvikler, İhracat, İstihdam

Abstract

Economic crisis, is related to the corruption overall balance in the economy and leave lasting effects especially on developing countries' economies. SMEs are affected in times of crisis in the way of production levels drop, a decrease in consumption, the declining capacity utilization rate, the decrease in investment, increased unemployment tabs. Since SMEs are vital in the national economy and the foundation of economic growth, it is an important issue to minimize the degree of being effected by crisis. So incentive packages that are implemented to SMEs by the state is one of the priority applications. In the last global crisis, in order to alleviate the effects of the crisis, private and public sector in Turkey has taken various measures.

Keywords: Crisis, Intenciveş, Exporting, Employment

¹ Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi, iyalman@cumhuriyet.edu.tr

² Öğretim Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, mgulmez@cumhuriyet.edu.tr

³ Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi, yyalman@cumhuriyet.edu.tr

Giriş

Küreselleşmenin hız kazanmaya başladığı 1980'li yılların sonunda, gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal serbestleşme ve dışa açılma çabaları, uluslararası sermaye akımlarının gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere akmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve finansal yapıları bu gelişmelere uygun olmadığı için ya da ani ve olağanüstü finansal gelişmelere ayak uyduramadıkları için ekonomik krizler yaşanmıştır.

Türkiye de finansal serbestleşmenin yaşandığı 1994-2001 döneminde bölgesel ve ulusal çapta olumsuz mali gelişmeler kapsamında finansal krizlerle karşılaşmıştır. Bu krizlerin temel özellikleri, kriz öncesinde yüksek miktarda kısa süreli sermaye olması ve krizin yaşandığı zamanda bu büyük miktardaki sermayenin ülke dışına çıkması ile ekonominin küçülmesidir. 1994 krizinden önceki dönemde kamu kesimi faiz-dışı dengesi büyük ölçüde açık vermiş, reel kur fazla değerlenmiş ve Merkez Bankası (MB) rezervleri düşük düzeyde kalmıştır. Krizle birlikte ekonomide daralma meydana gelmiştir. Türkiye 1994 krizinin olumsuz sonuçlarını atlattıktan sonra 1997 yılında gelişmekte olan ülkelerin ihracat pazarındaki rekabet gücünü azaltan Asya Krizi ile karşılaşmıştır. Daha sonra Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ile karşı karşıya kalınmıştır. Son olarak, 2008 küresel krizi Türkiye'yi de birçok gelişmekte olan ülkeyi olduğu gibi büyük oranlarda etkilemiştir.

Türkiye'de yaşanan bu krizler karşısında üretilen makro ekonomik politikalardan biri de KOBİ'lere ve yatırımcılara sağlanan teşviklerdir. Son on yılda yatırım teşviklerinin kapsamında önemli gelişmeler olmuştur. Özellikle Nisan 2005'te yürürlüğe giren 5084 sayılı Teşvik Yasası, daha sonra genişletilerek 49 il kapsayan ve yeni yatırımların yapılmasına ve istihdam yaratılmasına olanak sağlayan bir araç olmuştur. 31 Aralık 2009 tarihinde sona ereceği bildirilen 5084 sayılı teşvik yasası küresel krizin de etkisiyle kısmen uzatılmıştır. Bu teşvik kapsamında kurumlar vergisi indirimi, yatırımlar için hazine arazisi tahsis edilmesi ve tekstil fabrikalarının hükümetin belirlediği illere taşınmasına vergi avantajı sağlanması, şirketlerin fabrikalarını belli illere taşınmasına nakit desteği, yeni yatırımları teşvik etmek, istihdamı artırmak ve KOBİ'lere kredi desteği sağlamak, hatta firmaların faiz giderlerinin finansmanı da desteklemek gibi uygulamalar yer almıştır. Başta 36 il kapsayan ve illerden gelen talepler neticesinde 49 ilin yararlandığı 5084 Sayılı Teşvik Yasası, kriz sürecinde uygulanmıştır. Bu çalışmada teşvik kapsamında olan iller ile bu kapsamda olmayan illerin kriz döneminde nasıl bir ekonomik gelişme gösterdiği ele alınacaktır. Küresel piyasa bağlamında liberal bir seyir izleyen ekonomide devlet teşviklerinin gereği ve etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışmada teşvik kapsamına giren iller istatistikî veriler çerçevesinde ele alınarak kriz öncesi ve sonrası ekonomik durumları ortaya konacak, Türkiye geneliyle karşılaştırmalar yapılacaktır. Kriz döneminde krizin olumsuz etkilerini azaltmada teşviklerin etkileri irdelenecektir.

I. Ekonomik Krizlerin Yapısı

Ekonomik kriz, ekonomide ani ve beklenmedik şekilde ortaya çıkan durumların, mal ve hizmetlerin arz ve talep dengelerinin bozulmasına neden olarak tüm ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin kopukluğa uğramasıdır (Bozgeyik 2004: 19). Kriz “ belirli bir anda veya son derece hayati olan bir zamanda daha kötüye dönüş noktası”, “kritik bir devreye ulaşan durum”, “çabuk uyum sağlamayı gerektiren değişiklikler”, daha kapsamlı bir değerlendirme de ise “tehdit edici şartlara müdahale edebilme yetersizliği” şeklinde de tanımlanabilmektedir (Titiz ve Çarıkçı 2001: 204).

Krizlerin sebepleri ekonomik, sosyolojik, siyasi ya da doğal afetler gibi çok farklı olabilmektedir. Başka bir ifadeyle yüksek enflasyon oranı, istikrarsız büyüme hızı, dış ticaret açığı, yüksek faiz oranları, yönetim hataları, üretimde hızlı düşüş, fiyatlar genel seviyesinde düşme, işsizliğin artması, iflasların olması, cari işlemler açığı, borsanın kötü gidişatı, kamu açıklarının borçlanma ile finanse edilmesi gibi ekonomik; düşük ücret, düşük yaşam standardı ve genel grev gibi sosyolojik; hükümet bunalımları, siyasi istikrarsızlık gibi siyasi veya deprem, sel, yangın gibi doğal afetlerden kaynaklanmaktadır (Uğurel 2003: 6). Görüldüğü gibi ekonomik krizlerin sebepleri her zaman ekonomik olmamaktadır.

Ekonomik kriz, ekonomideki genel dengenin bozulması ile ilgilidir. Toplam arz ve toplam talep dengesizliği genellikle talep eksikliği şeklinde olmaktadır. Kriz dönemlerinde, bir ekonomide toplam talebin uyardığı üretim düzeyi, üretim kapasitesinin tam olarak kullanımını sağlayamamakta, milli gelir eksik istihdam düzeyinde gerçekleşmekte, istihdam azalmakta, faktör ve mal fiyatlarında genel bir düşme eğilimi gözlemlenmektedir. Ekonomik krizlerin özellikleri farklılık göstermekle birlikte, ortak özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Uğurel 2003: 12):

- Ani ve beklenmedik bir anda ortaya çıkması,
- Önceden tahmin edilememesi,
- Kurumların amaç ve varlığını tehdit etmesi,
- Bulaşıcı hastalık gibi yayılma etkisi göstermesi, herhangi bir sektörde ortaya çıkan kriz'in diğer sektörleri de etkisi altına alabilmesi,
- Kısa veya uzun süreli olması,
- Krizlerin tekrarlanabilmesidir.

Krizlerin bu olumsuz yönlerinin yanı sıra, işletme ya da kurumlar için tehlike ve tehdit oluşturmasına rağmen aynı zamanda da fırsat yaratması durumu da söz konusu olabilir.

Kriz her şeyden önce ekonomide normal olmayan bir durumdur. Piyasa mekanizması içerisinde piyasaların işlememesi, kilitlenmesi ya da aşırı duyarlı hale gelerek büyük boyutlu dalgalanmalara neden olmasıdır. Günümüzde krizlerin çok sık ve çok hızlı bir süreçte meydana gelmesinin nedeni

krizlerin bankacılık ve finansal kaynaklı olmasındandır. Çünkü ekonomilerde sermaye ve mali piyasalar, gelişmelere anında tepki gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde piyasaların spekülâtif hareketlere açık olması nedeniyle daha da yıpratıcı nitelik taşımaktadır.

II. Krizlerin Kobi'lere Etkileri

Kriz, en basit anlamıyla işletme örgütünün normal aktivitelerini tahrip eden önemli bir dengesizlik durumudur. Örgütün uzun ve kısa dönemli amaçlarını tehdit eden, acil tepkiler gerektiren ve bununla birlikte yanıt için karar verme süresini kısıtlayan ve en önemlisi varlığıyla karar verme birimlerini şaşkırtan ve kararsızlığa yönelten bir süreçtir. Küresel krizler özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. KOBİ'ler üretim düzeylerinde düşme, tüketimde azalma, kapasite kullanım oranının düşmesi, yatırımlarda azalma, işsizlikte artma şeklinde krizlerden etkilenmişlerdir. KOBİ'ler açısından en olumsuz durum ise, işletmelerin çalışma hayatlarına devam edemeyerek kapanmaları olmuştur. Türkiye de dâhil dünyadaki pek çok ülke ekonomisinin bel kemiğini oluşturan KOBİ'lerin krizlerden olumsuz olarak etkilenmelerini en aza indirmek için bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir.

KOBİ'ler ülke ekonomisinde hayati öneme sahip olduğundan ve ekonomik büyümenin temelini oluşturduğundan krizlerden etkilenme derecesinin asgari düzeye indirilmesi önemli bir konudur. Tüm dünyada ve Türkiye'de yaşanan krizler KOBİ'leri önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye'de işletmelerin % 99,5'ini oluşturan KOBİ'ler; milli gelire, istihdama, verimliliğe, girişimci yetiştirmeye katkıları, bölgesel dengesizlikleri önleme özellikleri ile önemli yere sahiptir. KOBİ'lerin toplam istihdam içindeki payının % 61,1, toplam yatırımlar içindeki payının % 56,5, katma değer içindeki payının ise % 37,7 olduğu görülmektedir. KOBİ'lerin istihdam yaratıcı etkisi oldukça önemlidir. Türkiye'de geniş bir alana yayılan KOBİ'ler bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde, istihdam olanağı yaratmasında, mülkiyetin geniş bir alana yayılmasında önem taşımaktadır. Fakat KOBİ'lerin karşılaştıkları bürokrasi, finansman güçlükleri, yüksek faiz oranları, yöneticiler arasında yönetsel eğitim yetersizliği, enformasyon zorlukları ve rekabetçi olmayan piyasa şartlarının olması onların kriz dönemlerinde olumsuz etkilenmelerine yol açmaktadır (Bozgeyik, 2004:20).

KOBİ'lerin en önemli sorunlarından birisi olan finansman sorununun aşılmasını sağlamak için düşük faizli uzun vadeli krediler sağlamak, Eximbank kaynaklarını artırmak, ihracatçıyı enflasyona karşı koruyacak döviz kuru politikası belirlemek, kaliteli üretim imkânlarının sağlanabilmesi gerekmektedir (Alıç vd. 2009: 27). Yaşanan krizler istihdam oranlarını azaltmış, üretim ve ticaret hadlerini düşürmüş, talep ve yatırım oranları ise düşme eğilimi içerisine girmiştir. İşletmelerin birçoğu kapanmanın eşiğine gelirken bir kısmı da iflaslarını ilan etmek zorunda kalmıştır. Kriz

dönemlerinde gerekli önlemler alınmazsa, KOBİ'lerin çok daha zor durumlara düşebileceği, krizinde hem süresinin hem de maliyetinin artacağı söylenebilir.

KOBİ'lerin iş yapabilme yeteneklerinin ve rekabet güçlerinin artırılması krizi kolay atlatabilme açısından büyük önem taşımaktadır. KOBİ'ler krizi atlatma konusunda çok büyük sıkıntılar çekmektedirler ve bu sıkıntıları ana şirketler ve sektörlerin desteğiyle çözmek pek mümkün görünmemektedir. Bu durumda KOBİ'lere dış kaynak temini sağlanmalı, ayrıca KOBİ'ler yüksek faizli kredi kaynaklarından kaçınıp, büyümelerini ve gelişmelerini öz kaynaklarla finanse etmeye çalışmalıdırlar. Kaynak temini konusunda diğer bir alternatif ise sermaye piyasalarıdır. KOBİ'lerin sermaye piyasasına girmelerini destekleyici programlar ortaya konmalıdır. Kriz sürecinde öz sermayeyle çalışan işletmeler borç kullananlara oranla krizden daha az etkilenmektedirler. Son yaşanan krizde işletmelere küçülmeleri, kendi kaynaklarıyla çalışmaları ve yeni yatırımlara yönelmemeleri tavsiye edilmektedir (Alıç vd. 2009: 28).

Bilindiği üzere KOBİ'lerin ülke ekonomisine en büyük katkısı istihdama yöneliktir. Bazı ülkelerde de ihracat, Ar&Ge faaliyetleri ve katma değer önemli bir bölümü yine KOBİ'ler tarafından gerçekleştirilmektedir. KOBİ'lerin ülke ekonomisindeki bu ağırlıkları sürekli artış eğilimindedir (Sarısoy 2006: 182). Sonuçta, KOBİ'lerin ekonomiye katkıları düşünüldüğünde değişik teşviklerle desteklenmesi gayet normal bir süreçtir denilebilir.

III. Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizleri

Özellikle İkinci Dünya savaşını takiben Türkiye, dünya ekonomisi ve iç dinamik kaynaklı yaklaşık on kriz yaşamıştır. Başlangıçta yaklaşık 20 yıllık dönemlerde olan kriz dönemleri, mal ve sermayenin küreselleşmesi ile on yıllık bir döneme gerilemiştir (Apak ve Aytaç 2009: 108). Türkiye 1980 liberalizasyon süreciyle birlikte dışa açılım konusunda önemli atılımlar sağlayarak, çok kısa sürede aşırı derecede kapsamlı olmasa da, ekonomisini dışa açmaya başlayarak otarşik ekonomi modelini terk etmiştir. Fakat gerek finansal sektörün yeteri kadar derinliğe sahip olmaması, gerekse de reel sektörün rekabet gücünün yeteri kadar yüksek seviyelerde bulunmaması ve yanlış uygulanan bebek endüstriler tezinin reel sektörün gelişmesini sağlamaktan çok, reel sektörün hantal bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Bu analizler doğrultusunda, Türkiye'de 29 yıllık süreç içerisinde köklü ve ekonomiyi derinden etkileyen birçok ekonomik krizlerde yukarıda sayılan etkilerin yanı sıra, devletin yeteri kadar ekonomik güce sahip olmaması, bütçe açığı ve dış ticarete cari işlemler açığının her geçen gün artarak devam etmesi de Türkiye'de yaşanan krizlerin kronik hale gelmesine sebep olmuştur (Alıç vd. 2009: 8).

Son 15 yıllık periyodun analizi yapıldığında, 2008 küresel kriziyle, 1994-2000-2001 krizleri arasında büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların başında 2008 küresel krizinin dışsal dinamiklerden kaynaklanması, diğer krizlerin ise içsel dinamiklerden kaynaklanması gelmektedir.

2008 kriziyle birlikte küresel çapta daralan reel pazarlar, uluslararası finans sektöründe yaşanan ve başta Lehman Brothers, AIG gibi uluslararası büyük finans kuruluşlarının iflasıyla sonuçlanmıştır. Mortgage krizi olarak da adlandırılan 2008 küresel krizinin temel sorunu üretim refleksinin tüketim refleksinden daha yüksek seviyelerde olması ve tüketime doyum noktasına ulaşmış olmasıdır. 1994, 2000 ve 2001 krizlerinde ise, durum 2008 küresel krizinden daha farklı bir süreç izlemektedir. Bu dönemlerde Türkiye ekonomisini krize sürükleyen etkenler genellikle içsel olmakla beraber, bunlar; siyasal istikrarsızlıklar, ekonomi politikalarının uygulanmasındaki belirsizlikler, 1980'lere kadar izlenen otarşik politikalar çerçevesinde ekonominin çok uzun süreler boyunca dışa kapalı bir yapı sergilemesi sonucu oluşan döviz krizleridir (Alıç vd. 2009: 10).

Türkiye'de son yıllarda çok sık yaşanan ekonomik krizler, küreselleşmeye bağlı olarak dış kaynaklı olabildiği gibi, yönetim hatalarından da kaynaklanabilmektedir. Buna bağlı olarak krizleri saptamaya ve çözmeye yönelik farklı teoriler ve politikalar ortaya çıkmaktadır. Türk ekonomisinin de temel dinamiğini KOBİ'ler meydana getirmektedir. Özellikle reel sektör içindeki KOBİ payı ele alındığında % 90 oranlarına yakın bir yüzdeye sahip olması, reel sektörün sığ ve kırılabilir bir yapıya sahip olduğunun göstergesidir. Çünkü KOBİ'lerin gerek iç, gerekse de dış piyasadaki etki ve hâkimiyet düzeyleri çok uluslu şirketlere göre düşük seviyede kalmaktadır. Bu durum ülke ekonomisi açısından büyük sıkıntıları beraberinde getirmektedir. KOBİ'lerin yeterli oranlarda fona sahip olamaması ve devletin bu yapıdaki firmaları sürekli sübvansiyon, kredi ve teşviklerle desteklemesi gerekmektedir. Ayrıca bu yapıdaki firmaların kriz yönetimi konusunda eksik bilgiye sahip olması, olası krizlerin etkilerini derinleştirmekte ve ekonomi üzerindeki hasarını bir kaç kat daha arttırmaktadır. 1999-2001 kriz dönemlerinde içsel dinamiklerden kaynaklanan sorunlar yaşanmış ve küresel çapta bir pazar kaybı yaşanmadığı için kriz hedeflenen zaman dilimine yakın bir süreç içerisinde atlatılabilmektedir. 2008 yılında Amerika'da ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan küresel kriz, Türkiye'de özellikle tekstil ve otomotiv sektörü başta olmak üzere birçok sektörü olumsuz yönde etkilemiştir.

1999-2001 dönemlerinde yaşanan krizlere oranla daha geniş çaplı olan 2008 krizi devletin, KOBİ'lerin rekabet gücünü kaybetmemesi için daha kapsamlı teşvikler uygulamasına neden olmuştur. Bu amaçla; Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret ve Kalkınma Bankası ile Ziraat Finansal Kiralama arasında "KOBİ Kalkındırma Kredisi" anlaşması, Halk Bank ile Fransız Kalkınma Ajansı arasında 2011'e kadar sürecek olan "KOBİ Dönüşüm Projesi" imzalanmıştır. Ayrıca tekstil sektöründeki KOBİ'lerin belirlenecek illere taşınmaları halinde yeni yatırımlar için KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, faiz desteği, kurumlar ve gelir vergisi indirimi, yatırım yeri tahsisi gibi teşvikler öngörülmektedir. Öngörülen bu teşviklerle KOBİ'lerin rekabet, ihracat yapabilme gücünün artırılması ve kriz yönetimi hakkında KOBİ'lerin bilgilendirilmesi ve eğitilmesi hedeflenmektedir

(Alıç vd. 2009: 8). 2008 küresel krizi Türkiye'yi de birçok gelişmekte olan ülkeyi olduğu gibi büyük oranlarda etkilemiştir. Başta KOBİ'ler olmak üzere birçok şirket iflas etmiş ya da kapanma durumuna gelmiştir. Türkiye'de finansal sektörün yeteri kadar derinliğe sahip olmaması reel sektörün bu durumdan daha fazla etkilenmesine yol açmıştır. Devlet tarafından MB aracılığıyla piyasalara müdahale edilmesi ve faiz oranlarının aşağıya çekilmesi ayrıca doların 1.70 TL seviyelerine kadar yükselmesine izin verilmesi ihracatçı firmalarımızı az da olsa rahatlatmıştır.

Hangi ölçü kullanılırsa kullanılsın 2008 küresel krizi, Türkiye'yi ciddi şekilde etkilemiştir ve etkilemeye de devam etmektedir. Büyüme, ihracat, kapasite kullanım oranları, sanayi üretimi, perakende ticaret, işsizlik gibi ana göstergelerin tümü krizin ekonomide hasara yol açığının açık işaretleridir. Örneğin, 2008 yılının son üç ayında % 6,2 küçülen ve bütün yılı ilk ayların olumlu seyri nedeniyle ancak % 1,1 lik bir büyüme ile kapatan ekonomi 2009'un ilk çeyreğini % 13,8'lik rekor bir gerilemeyle kapatmıştır. Gerileme; ticaret, inşaat, imalat sanayii, haberleşme, vergi gelirleri gibi ana sektörlerin tümündedir (Özügergin 2009). Sonuçta ekonomi bir bütündür ve ana sektörlerde görülen daralmalar, ekonominin bütünündeki gerilemeyi tetiklemektedir. Başka bir ifadeyle reel sektördeki kriz benzeri olaylar diğer sektörleri dolayısıyla tüm ekonomiyi olumsuz etkilemektedir.

İçerideki ve dışarıdaki ekonomik kuruluşların hemen tamamı, yılsonuna doğru piyasalarda bir iyileşme beklemektedirler. Ancak kriz öncesi duruma dönülmesi zaman alacaktır. Dünya Bankası'na göre, dünya ekonomisi 2009 yılında % 2.9 oranında küçülmüş ve 2010 yılındaki büyüme oranı % 2'yi geçmeyecektir. OECD de bu yılın son çeyreğinden itibaren iyileşme işaretlerinin görülmeye başlanacağı kanaatini taşımaktadır. İyileşme süreci, başta ABD olmak üzere Japonya, Çin ve Almanya ekonomilerinde görülecek gelişmelerin seyri ve süresi ile yakından ilgili olacaktır.

Türkiye önümüzdeki yıllarda da eski büyüme hızlarına kavuşmakta zorlanacaktır. Dünya Bankası'na göre 2009'da Türkiye, % 5.5 oranında küçülmüş, 2010'da % 1.5 ve 2011 de % 3 büyüyecektir. Oysa nüfus artış hızı ve işsizlik oranları dikkate alındığında Türkiye'nin en az % 6-7 oranında büyümesi gerekmektedir (Özügergin 2009).

IV. Kriz Dönemlerinde Alınan Tedbirler ve Teşviklerin Önemi

ABD ekonomisinde başlayan ve ardında AB ülkeleri gibi diğer gelişmiş ülkelere yayılan küresel kriz, ilk aşamada gelişmiş ülkelerde hissedildiği için önlemler de öncelikle bu ülkelerde alınmaya başlamıştır. Hangi ülke olursa olsun alınan önlemler başlıca aşağıdaki maddelerden oluşmuştur (Sönmez 2009: 79):

- Piyasalara likidite verilmesi,
- Kısa vadeli referans faiz oranları öncülüğünde faizlerin aşağı çekilmesi,
- Vergi kolaylıkları gibi maliye politikaları ile para politikalarının desteklenmesi,

- Zor durumdaki mali ya da reel sektör kurumuna mali destek yapılması.

Krizin ortaya çıktığı ülke ve sebeplere göre, alınacak tedbirler ve teşviklerde farklılıklar gösterecektir. Türkiye, cari açığı milli gelire oranla en yüksek "yükselen ekonomi" durumunda tanımlanmaktadır. Dünya Bankası'na göre, cari açık/GSMH oranı 2008'de %8,4'e ulaşacak olan Türkiye, 2009'da büyümesini %1,7'de tutabilse bile milli gelirinin %3,4'ü oranında cari açık verecektir. Türkiye ile aynı kategoride olan Pakistan, Macaristan ve Ukrayna IMF ile anlaşma imzaladılar. Ama IMF'nin politikası; iç pazarı canlandırıp büyütmeyi teşvik etmek yerine, bütçe disiplini, kamu yatırımlarına tırpan ve küçülmeye sonuçlanacak sıkı maliye politikaları uygulama şartını getirdiği için düşündürücüdür (Sönmez 2009: 41).

Son küresel krizde de etkilerini hafifletmek amacıyla Türkiye'de özel ve kamu kesiminde çeşitli önlemler alınmıştır. Merkez Bankası, piyasadaki döviz ve TL likiditesini artırıcı politikalar uygulamaya koymuştur. Bankacılık sektörünün özkaynak yapısını daha da güçlendirmek amacıyla bankaların kâr dağıtımına sınırlama getirilmiş ve bankaların kâr dağıtılması BDDK onayına bağlanmıştır. Yurtdışındaki varlıkları yurtiçine getirmeyi amaçlayan, vergi indirimleri ve muafiyetlerini içeren Varlık Barışı uygulamasının geçerlilik süresi 30 Eylül 2009 tarihine kadar uzatılmıştır. Bu önlemlerin yanı sıra birçok vergi kalemlerinde muafiyet, indirim ya da vergi borçlarında taksitlendirme, af gibi uygulamalar artırılmıştır. İç talebi canlandırmak amacıyla bazı sektörlerde 15.06.2009 tarihine kadar uygulanan geçici ÖTV indiriminin oranları yeniden belirlenerek süresi 30.09.2009 tarihine kadar uzatılmıştır. Buna göre; otomotiv, beyaz eşya ve bilgisayar sektöründe vergi indirimlerine gidilmiştir. Böylelikle adı geçen sektörlerde nispeten bir talep artışı meydana gelmiştir.

Devletin genel istihdam düzeyini artırma amacına yönelik olarak KOBİ'lere çeşitli teşvik politikaları geliştirmiştir. Devletin KOBİ'ler için aldığı önlemlerin bazıları aşağıda sıralanmıştır (http://www.hazine.gov.tr/doc/Guncel/Politika_Tedbirleri.pdf):

- İşyerlerinde mevcut istihdamın üzerinde yaratılacak ilave istihdam için prim desteği sağlanacaktır. Nisan 2009'daki mevcut istihdama ilave olarak işe alınan işçiler için uygulanacaktır. Başvuru süresi 2009 yılı sonunda sona erecektir.
- Asgari ücret üzerinden işveren primi 6 ay boyunca devlet tarafından karşılanacaktır.
- Aktif işgücü programlarının güçlendirilmesi konusundaki analitik çalışmalar kapsamında; İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları'nın etkinliği artırılacaktır.
- İstihdam şurası toplanacaktır.
- Fon yararlanıcılarının profilleri çıkarılacaktır.
- Teşviklerin etkinliği incelenecektir.

- Mesleki eğitimler ve kullanılan kaynağın etkinliği incelenecektir.

Devlet yeni istihdam alanlarının yaratılması konusunda yeni yatırımları da destekleme politikaları geliştirmiştir:

- Yatırım ve istihdamın teşvikine ilişkin 5084 sayılı kanunun gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği teşviklerinden yararlanma süresi 1 yıl uzatılmıştır.
- Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmayı, rekabet gücünü artıracak teknoloji ve AR-GE içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımlara destek olmayı, sektörel kümelenmeyi desteklemeyi ve teşvik kapsamındaki yatırım konularında ekonomik ölçek kriterlerini öne çıkarmayı amaçlayan yeni bir teşvik sistemi hazırlanmıştır.

Yeni teşvik sistemi; Büyük Proje Yatırımları, Bölgesel ve Sektörel Teşvik Sistemi ve Genel Teşvik Sistemi olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Sistemin getirdiği bazı destekler aşağıda sıralanmıştır:

- Kurumlar/Gelir Vergisi İndirimi
- Sosyal güvenlik primi işveren hissesinin hazine tarafından karşılanması
- Faiz desteği
- Yatırım yeri tahsisi
- KDV İstisnası
- Gümrük vergisi muafiyeti
- Yüksek teknoloji ve sermaye gerektiren AR-GE ve teknoloji kapasitesini artıran 12 sektörde büyük proje yatırımları desteklenecektir.
- Tekstil, konfeksiyon, hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyette bulunan, asgari 50 kişilik istihdam sağlayan ve 31.12.2010 tarihine kadar 1. ve 2. bölgelerden 3. ve 4. bölgelere taşınacak tesislere; Kurumlar vergisi oranı 5 yıl süreyle % 20 yerine yüzde 5 oranında uygulanacak, Mevcut istihdam da dahil olmak üzere, bu tesislere taşındıkları bölgede (3. ve 4. bölgeler) 5 yıl süreyle SSK işveren primi Hazine tarafından karşılanacak, Hazine tarafından nakliye gideri desteği verilecektir.

Ekonominin canlanmasında makro iktisadi politikaların başında gelen üretim ve ihracata, kriz döneminde devlet tarafından çeşitli düzenlemeler getirilmiştir

(http://www.hazine.gov.tr/doc/Guncel/Politika_Tedbirleri.pdf):

- Reel sektörü desteklemek amacıyla KOBİ'lere sıfır veya düşük faizli kredi desteği verilmiştir.
- Vergi ve SGK prim borcu bulunan esnaf ve sanatkârlar ile hizmet ve ticaret sektörlerindeki KOBİ'lere de KOSGEB kredilerinden yararlanma imkanı getirilmiştir.
- KOSGEB'in bütçesi, 2009 yılında 2008 yılına göre yüzde 48 oranında artırılmıştır.

- İhracatçılara kullanılmak üzere belirlenmiş olan ihracat reeskont kredisi limiti kademeli olarak artırılarak, 500 milyon ABD dolarından 2,5 milyar ABD Dolarına yükseltilmiştir.
- Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kullandığı düşük faizli tarım kredilerinin vadesi işletme kredilerinde 18 aydan 24 aya, yatırım kredilerinde 5 yıldan 7 yıla çıkarılmıştır.
- Firmaların Eximbank kredi kapsam ve limitleri artırılmıştır.
- Eximbank'ın doğrudan kullandığı kısa vadeli kredilerdeki geri ödeme vadeleri 2009 Ocak-Mart döneminde üç ay uzatılmıştır.
- Hazine'nin 2009 yılında Eximbank'a sağlayabileceği toplam garanti ve ikraz limiti 4 milyar dolara çıkarılmıştır.
- Eximbank'ın ödenmiş sermayesi 1 Milyar TL'den 1,5 Milyar TL'ye yükseltilmiştir.

KOBİ'lerin finansman imkânlarına daha kolay erişebilmesi amacıyla Kredi Garanti Desteği uygulamasına başlanmıştır. Buna göre:

- Kredi garanti kurumlarına 1 milyar TL kaynak aktarılacaktır. Bu kaynak 10 milyar TL'lik krediye kefalet sağlanmasına imkân verecektir. Kredinin yüzde 65'ine Kredi Garanti Kurumu tarafından kefalet sağlanacak, kredi riskinin yüzde 35'ini ise bankalar üstlenecektir.
- Asgari 6 ay, azami 4 yıl vadeli TL, döviz ve dövize endeksli krediler destek kapsamında yer alacaktır. 15 Temmuz 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı'nı takiben iki yıl içinde kullanılacak krediler bu destekten yararlanacaktır.

Firmalarda Ar-Ge'lerle ilgili de çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

- Ar-Ge teşvikinden yararlanmasının sağlanması amacıyla, Ar-Ge merkezi kuracak firmaların ayrıca üretim faaliyetinde bulunma koşulu olmadığına ilişkin yönetmelik hazırlanmıştır.
- Ar-Ge personelinin yararlandığı vergi indirimi desteği yeniden düzenlenerek, desteğin beş yıl boyunca doğrudan firmalara verilmesi sağlanmıştır.

V. Teşviklerden Yararlanan ve Yararlanmayan İllerin İhracat, İstihdam ve Enerji Durumları (Kriz Öncesi ve Kriz Anı)

Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 5084 sayılı Kanun kapsamında 2004 yılından bu yana bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırım ve istihdam imkânlarının artırılması amaçlanmaktadır. Bu yasa kapsamında 36 ilde yürürlüğe konulan ve daha sonra 12.05.2005 tarih ve 5350 sayılı, 26.12.2006 tarih ve 5568 sayılı, 28.03.2007 tarih ve 5615 sayılı Kanunlar ile değişik yapılan Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 5084 sayılı Kanun kapsamında il sayısı 50'ye çıkarılmıştır.

Tablo 1: İstihdamın Türüne Göre Teşviklerin Etkisi

Teşvik Konusu İstihdam (Kişi)	Yıllar			
	2007	2008	2009	2010
Komple Yeni Yatırım	9.042	5.858	3.267	6.303
Tevsi	1.612	1.868	1.738	1.556
Tamamlama	405	378	422	55
Darboğaz Giderme	35	10	-	-
Modernizasyon	535	1.033	150	198
Entegrasyon	30	-	-	161
Ürün Çeşitlendirme	50	-	-	-
Toplam	11.709	9.147	5.577	8.273

(*) 14.07.2009 tarih ve 2009/15199 sayılı Karara göre düzenlenen Yatırım Teşvik Belgeleri
Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı 2010.

Teşviklerin istihdam alanlarına etkisi incelendiğinde, genellikle komple yeni yatırımlar alanında arttığı izlenmektedir. Tabloda sırasıyla tevsi (genişletme), modernizasyon ve tamamlama alanlarında istihdamın seviyesi artmıştır Tabloya genel olarak bakıldığında 2008- 2009 yıllarında krizin etkisiyle değerler düşmüş, 2010 yılına gelindiğinde rakamlarda bir artışın olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Ocak Ayında Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (2007-2010)

	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
Sabit Yatırım (1000TL.)					
2007	39.489.	1.083.356.	17.500.	586.468.	1.726.814.
2008	123.850.	958.410.	655.400.	1.139.160.	2.876.820.
2009	2.000.	759.443.	436.000.	341.222.	1.538.666.
2010	26.612.	1.256.070.	161.720.	560.770.	2.005.172.
İthal Edilecek Makine ve Teçhizat Tutarı (1000 \$)					
2007	10.436	510.042	3.965	124.944	649.387
2008	40.316	447.405	267.065	40.926	795.712
2009	609	338.646	186.425	81.281	606.961
2010	4.038	362.715	30.264	74.989	472.005
İstihdam (Kişi)					
2007	477	7.178	-	4.054	11.709
2008	620	3.824	375	4.328	9.147
2009	15	3.239	136	2.187	5.577
2010	163	5.090	125	2.895	8.273

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı 2010

Tablo 2’de 2007-2010 döneminde Ocak ayı itibariyle yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı görülmektedir. Tabloya göre teşvikler sabit yatırımlar itibariyle en fazla imalat ve ardından hizmet sektöründe yoğunlaşmaktadır. Buna paralel olarak ithal edilecek makine ve teçhizat tutarı da yine aynı sektörlerde yoğunlaşmıştır. İstihdam konusunda da benzer durumu görmek mümkündür.

Dolayısıyla, teşviklerin en çok imalat sektörüne, sonra da hizmet sektörüne katma değer sağladığını söylemek mümkündür.

Tablo 3: 5084-5350 Ve 5615 Sayılı Kanunlar Kapsamında Uygulanan İstihdam ve Enerji Desteğine İlişkin Veriler

SIRA NO	İLLER	TESİS SAYISI (Adet)			İSTİHDAM (Kişi)			ÖDENEN ENERJİ DESTEĞİ (1000 TL)
		ESKİ TESİS	YENİ TESİS	TOPLAM TESİS	MEVCUT	İLAVE	TOPLAM	
1	ADİYAMAN	26	62	88	2,770	4,641	7,411	97,324.06
2	AFYONKARAHİSAR	131	57	188	4,725	4,678	9,403	24,940.19
3	AĞRI	-	5	5	-	76	76	21.72
4	AKSARAY	54	40	94	1,617	3,482	5,099	14,833.22
5	AMASYA	46	39	85	1,354	2,942	4,296	9,491.82
6	ARDAHAN	-	-	-	-	-	-	-
7	ARTVİN	10	4	15	224	1,168	1,392	11,878.51
8	BARTIN	32	30	62	1,259	3,249	4,508	8,501.21
9	BATMAN	27	24	51	2,453	2,051	4,504	10,497.91
10	BAYBURT	2	5	7	128	178	306	373.85
11	BİNGÖL	5	5	10	54	246	300	130.86
12	BİTLİS	2	5	7	40	171	211	835.43
13	ÇANAKKALE	2	-	2	31	2	33	4.60
14	ÇANKIRI	37	29	66	1,524	2,487	4,011	12,229.35

SIRA NO	İLLER	TESİS SAYISI (Adet)			İSTİHDAM (Kişi)			ÖDENEN ENERJİ DESTEĞİ (1000 TL)
		ESKİ TESİS	YENİ TESİS	TOPLAM TESİS	MEVCUT	İLAVE	TOPLAM	
15	ÇORUM	170	33	203	6,042	5,509	11,551	17,425.05
16	DIYARBAKIR	51	59	111	1,186	4,145	5,331	29,771.49
17	DÜZCE	90	98	188	7,660	11,162	18,822	38,004.33
18	ELAZIĞ	85	42	129	1,945	4,011	5,956	57,068.73
19	ERZİNCAN	10	18	28	61	837	898	857.52
20	ERZURUM	13	9	22	372	640	1,012	18,673.50
21	GİRESUN	35	25	61	1024	3,019	4,043	6,373.66
22	GÜMÜŞHANE	5	10	15	123	395	518	123.13
23	HAKKARİ	-	-	-	-	-	-	-
24	İĞDIR	5	2	7	33	154	187	128.37
25	KAHRAMANMARAŞ	238	91	329	13,449	15,928	29,377	295,328.45
26	KARAMAN	70	21	92	6,364	2,298	8,662	14,351.25
27	KARS	8	2	10	230	260	490	9,785.71
28	KASTAMONU	60	25	87	2,568	2,637	5,205	40,937.99
29	KIRŞEHİR	28	26	54	1,838	1,492	3,330	16,808.63
30	KİLİS	9	13	22	194	441	635	1,785.25
31	KÜTAHYA	112	68	185	6,244	6,405	12,649	48,861.06
32	MALATYA	125	72	197	6,102	6,947	13,049	80,623.59
33	MARDİN	14	21	35	360	1,183	1,543	28,912.15
34	MUŞ	10	12	22	128	504	632	3,627.86
35	NEVŞEHİR	96	27	124	2,129	2,595	4,724	10,999.69
36	NİĞDE	50	33	83	3,265	2,005	5,270	44,489.52
37	ORDU	37	31	68	2,563	3,628	6,191	35,856.43
38	OSMANIYE	46	71	117	495	4,989	5,484	33,128.60
39	RİZE	100	20	121	2,460	7,933	10,393	24,761.64
40	SİİRT	5	9	14	184	1,145	1,329	26,630.26
41	SİNOP	43	11	54	863	1,328	2,191	3,501.94
42	SİVAS	58	32	91	3,230	3,647	6,877	75,21.70
43	ŞANLIURFA	82	68	150	1,878	3,757	5,635	53,576.24
44	ŞIRNAK	-	-	-	-	-	-	-
45	TOKAT	76	54	131	2,023	3,812	5,835	14,160.93
46	TRABZON	112	29	141	2,875	4,124	6,999	20,101.83
47	TUNCELİ	4	1	5	20	117	137	372.71
48	UŞAK	185	140	325	6,779	8,213	14,992	80,585.56
49	VAN	20	17	37	190	1,010	1,200	1,016.26
50	YOZGAT	47	30	78	1,592	3,183	4,775	10,619.67
TOPLAM		2,475	1,525	4,014	102,648	144,824	247,472	1,335,533.43

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, 19/02/2010.

Tabloda, 2004 yılı Mart ayından 2009 yılsonuna kadar olan dönemde 50 il için yapılan enerji desteği aktarımları; eski ve yeni işletmeler ile yaratılan ilave istihdam dikkate alınmıştır. Mart 2004 – Aralık 2009 dönemini kapsayan elektrik enerjisi giderleri için firmalara yaklaşık olarak toplam 1.335.533 bin TL tutarında enerji desteği aktarılmıştır. Bu dönemde, 2.475 eski tesisin yanı sıra 1.525 yeni tesis enerji desteği uygulamasından yararlanmışır. Desteklenen bu tesislerde 144.824 kişilik ortalama ek istihdam sağlanmış, 102.648 kişi olan istihdam sayısı 247.472 kişiye ulaşmıştır.

İstihdam artışında 15.928 kişi ile Kahramanmaraş birinci sırada yer almakta olup, bu ili sırasıyla, 11.162 kişi ile Düzce, 8.213 kişi ile Uşak, 7.933 kişi ile Rize ve 6.947 kişi ile Malatya illeri izlemiştir. Kahramanmaraş, Düzce, Uşak ve Malatya illerindeki istihdam artışının emek yoğun bir sektör olan dokuma giyim sektöründen kaynaklandığı söylenebilir.

Teşvikten faydalanan 50 il ile teşvikten yararlanmayan illerin özellikle ihracat rakamları incelenmiş ve aşağıdaki tablo elde edilmiştir.

Tablo 4’te kriz dönemi öncesi olarak nitelendirilen 2003-2007 dönemi ile 2008-2009 kriz dönemindeki ihracattaki değişim oranları görülmektedir. Genel olarak kriz döneminde teşvik alan illerdeki ihracat oranlarında bir artış görülmektedir. Bingöl, Gümüşhane ve Muş kriz döneminde ihracatını artıran illerden başlıcalarıdır. Teşvik almayan ancak ihracatı artan illerin başında ise Karabük gelmektedir. Kriz öncesi dönemde genel olarak pozitif olan ihracattaki artış oranı, kriz döneminde büyük ölçüde negatif olmuş, ancak teşvik alan illerde az da olsa bir artış olduğu dikkat çekicidir.

Tablo:4- Kriz Öncesi ve Kriz Dönemi Teşvik Alan ve Almayan İllerin İhracat Değişim Oranları

İl No	Şehirler	Kriz Öncesi	Kriz Dönemi	Teşvikler ve Kriz Dönemi
		2003-2007 (% Değişim)	2008-2009 (% Değişim)	2004-2009 (% Değişim)
1	Adana	106	-13	39
2	Adıyaman*	143	-2	177
3	Afyon*	173	-12	132
4	Ağrı*	244	-13	110
5	Amasya*	336	-17	78
6	Ankara	114	-8	120
7	Antalya	100	-10	43
8	Artvin**	457	-40	319
9	Aydın	147	-23	67
10	Balıkesir	161	5	131
11	Bilecik	186	-32	18
12	Bingöl*	192	122	242
13	Bitlis*	411	-44	157
14	Bolu	244	-3	225
15	Burdur	334	-15	452
16	Bursa	108	-19	67
17	Çanakkale ***	55	-45	25
18	Çankırı*	562	29	1543
19	Çorum**	235	-12	188
20	Denizli	132	-28	33
21	Diyarbakır*	600	25	232
22	Edirne	618	-10	332
23	Elazığ**	69	-34	123

**Kriz Öncesi ve Kriz Dönemi Teşvik Alan ve Almayan İllerin İhracat Değişim Oranları
(Devamı)**

İl No	Şehirler	Kriz Öncesi	Kriz Dönemi	Teşvikler ve Kriz dönemi
		2003-2007 (% Değişim)	2008-2009 (% Değişim)	2004-2009 (% Değişim)
24	Erzincan*	33	72	2589
25	Erzurum*	176	-32	63
26	Eskişehir	182	-9	161
27	Gaziantep	183	-9	128
28	Giresun*	64	-10	47
29	Gümüşhane*	-40	1300	-6
30	Hakkari*	2158	96	2195
31	Hatay	160	-20	116
32	Isparta	34	-15	-6
33	İçel	79	-3	107
34	İstanbul	116	-24	51
35	İzmir	85	-22	49
36	Kars*	2333	-31	-93
37	Kastamonu**	504	-68	187
38	Kayseri	110	-14	51
39	Kırklareli	-7	7	57
40	Kırşehir*	520	8	583
41	Kocaeli	269	-46	108
42	Konya	288	-16	166
43	Kütahya**	47	-11	20
44	Malatya*	101	-14	74
45	Manisa	110	-10	73
46	Kahramanmaraş**	135	14	109
47	Mardin*	708	27	650
48	Muğla	228	-18	142
49	Muş*	2088	1258	13184
50	Nevşehir**	79	18	96
51	Niğde**	60	-20	25
52	Ordu*	141	-35	-24
53	Rize**	288	-25	106
54	Sakarya	318	-41	-18
55	Samsun	292	-34	180
56	Siirt*	504	1	-63
57	Sinop*	396	22	141
58	Sivas*	266	-14	191
59	Tekirdağ	52	-16	32
60	Tokat*	147	3	203
61	Trabzon	171	-10	46

**Kriz Öncesi ve Kriz Dönemi Teşvik Alan ve Almayan İllerin İhracat Değişim Oranları
(Devamı)**

İl No	Şehirler	Kriz Öncesi	Kriz Dönemi	Teşvikler ve Kriz dönemi
		2003-2007 (% Değişim)	2008-2009 (% Değişim)	2004-2009 (% Değişim)
62	Tunceli	0	-68	19
63	Şanlıurfa*	747	-13	774
64	Uşak*	87	-17	16
65	Van*	375	31	130
66	Yozgat*	144	-1	-23
67	Zonguldak	321	-10	387
68	Aksaray*	315	-19	174
69	Bayburt*	699	-34	-84
70	Karaman	155	-8	152
71	Kırıkkale	65	-34	169
72	Batman*	1255	26	4
73	Şırnak*	557	58	472
74	Bartın*	-14	52	378
75	Ardahan*	-100	36	626
76	İğdır*	157	-8	123
77	Yalova	14	-21	35
78	Karabük	12	92	346
79	Kilis	357	-32	411
80	Osmaniye*	146	43	1001
81	Düzce*	11	-29	15

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı 2010 verilerinden derlenmiştir. [www.hazine.gov.tr].

* 5084 sayılı yasa 36 il

** 5350 sayılı yasa 13 il

***5615 sayılı yasa 1 il

Tablo:5- Kriz Öncesi ve Sonrası Teşviklerden Yararlanan ve Yararlanmayan İllerin Ortalama İhracat Değişimi (2003-2009)

Teşvikler ve Kriz öncesi		Teşvikler ve Kriz ortamı	
2003-2007 ortalama ihracat değişimi (%)		2008-2009 ortalama ihracat değişimi (%)	
Teşvik almayan iller	Teşvik alan iller	Teşvik almayan iller	Teşvik alan iller
167	378	-17	48

Yukarıdaki tabloya göre 2003-2007 yılları arasında teşvik almayan illerdeki ihracat artış oranı ortalama %167 olurken; teşvik alan illerdeki ihracat artış oranı ortalama %378 olmuştur. Başka bir ifadeyle teşvik alan illerdeki ihracat artış oranı teşvik almayan illere göre ortalama iki katı olmuştur. Krizin yaşanmaya başlandığı ve tüm dünyada hissedilmeye başlandığı yıllar da başka bir ifadeyle 2008-2009 yılları arasındaki ihracat artış oranı teşvik alan illerde ortalama %48 olurken; teşvik almayan illerdeki ihracatta ortalama %17'lik bir azalma olmuştur. Tüm bu sonuçların ışığında

yukarıdaki tablo şu şekilde özetlenebilir: Teşvikler ihracatın artmasına olumlu katkılar sağlarken; kriz ortamlarında da hızlı düşmesine rağmen ihracatta azalmaya neden olmamaktadır.

Tablo:6- Teşviklerden Yararlanan ve Yararlanmayan İllerin Ortalama İhracat Değişimi (2004-2009)

2004-2009 Ortalama İhracat Değişimi (%)	
Teşvik almayan iller	Teşvik alan iller
125	539

Yukarıdaki tabloda ise, teşvikin başladığı 2004 yılı ile krizin halen devam ettiği 2009 yılına kadar olan ki teşvik alan iller ile almayan illerin ortalama ihracat oranlarını göstermektedir. Kısaca, teşvikler mümkün olduğunca il temelinde teşvik edilmelidir. Devlet teşvikler konusunda bir sınırlama getirirse bile illerin gelişmişlik düzeyine göre revize edilmelidir.

Sonuç

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ulusal-küresel, büyük-küçük, yüzeysel-derin olmak üzere yaklaşık on kriz yaşamıştır. Bunlar içinde en fazla bilinenleri, yakın tarihte yaşanmış olan 1994, 1999, 2000, 2001 ulusal ve bölgesel krizler ile 2008'de patlak veren ve hâlen tüm dünyada yaşanmakta olan küresel finansal krizdir. Özellikle halen dünyada devam etmekte küresel kriz şirketlerin batmasına neden olduğu gibi ülkelerin de batmasına neden olacak kadar derin olmuştur. Bu konuya ilişkin İzlanda, Yunanistan vermek mümkündür. Bu ülkelerin yanı sıra Portekiz ve İspanya'nın da sıkıntı yaşayabileceği bazı iktisatçılar tarafından dile getirilmektedir.

Tüm dünyayı etkileyen bu küresel finansal krizde devletler ya da hükümetler de talebi artırmaya, şirketleri kurtarmaya yönelik bir takım destek ve teşviklerde bulunmuştur ve bulunmaya da devam etmektedir. Ülkemizde de kriz öncesi (2004'te başlayan) başlayan teşviklerin 2009'da bitecek olmasına rağmen teşvikler bitmemiş ve devam etmiştir. Teşviklerin devam etmesi de bir bakıma isabetli olmuştur. Çünkü teşvikten yararlanan illerin ekonomik göstergelerinde olumlu iyileşme ve gelişmeler olmuştur. Örneğin ihracat rakamları, yeni tesislerin kurulmasında ve istihdam artışındaki rakamlar bunu göstermektedir (Tablo 2, 3, 4). Dolayısıyla Krizle beraber ülkemizdeki teşvikler devam etmeseydi, teşvikten yararlanan illerin ekonomik göstergelerinde düşüşler, ekonomilerinde de daralmalar meydana gelebilirdi. Bu durum da ihracat üzerinde olumsuz etki yaratabilirdi. Ayrıca uygulanan teşvikler sayesinde işsizliğin hızla tırmanması kaçınılmaz olurdu. Belki de Türkiye, işsizlik konusunda Portekiz ve Yunanistan gibi bir konuma gelebilirdi.

Teşviklerin sadece büyük ölçekli işletmelere değil, özellikle ülke ekonomilerinin lokomotifini oluşturan ve istihdama büyük katkılar sağlayan KOBİ'lere adeta ilaç gibi geldiği söylenebilir. Çünkü KOBİ'lerde teknoloji seviyesinde düşüklük, AR-GE hizmetlerinden yararlanamaması sonucu oluşan

bilgi yetersizliği, kredi imkânlarının yetersizliği, ihracat yapabilme kabiliyetlerinin zayıf olması krizlerden kolay ve olumsuz olarak etkilenmelerine neden olmaktadır. Kriz dönemlerinde alınan tedbirler ve yapılan müdahalelerin başında KOBİ'lere sağlanan teşvikler gelmektedir. Dolayısıyla hem KOBİ'ler hem de büyük ölçekli işletmeler teşvikten yararlanarak küresel krizden mümkün olan en az hasarla kurtulabileceklerdir.

2004'te başlayan ve hâlen devam etmekte olan teşvikler ülkemizdeki 50 ili kapsayan bölgelere yöneliktir. Bu bölgeler içinden Ege, Marmara ve Karadeniz bölgelerinde verilen teşvikler Türkiye'nin GSYH'ye olumlu katkılar yapmıştır. İç Anadolu Bölgesinin ise, Türkiye'nin GSYH'sine pek olumlu katkılar sağlamamıştır (Özkök 96). Teşviklerin istihdama katkılarını bölgesel temelde incelediğimizde Özkök'ün çalışmasına bağlı olarak şunları ifade etmek mümkündür (2009: 99):

Türkiye'nin yedi bölgesi içinden Akdeniz, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgeleri'nde verilen teşvik miktarları ile Türkiye'nin istihdamı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu bölgeler içinden Karadeniz ve İç Anadolu Bölgelerinde verilen teşvikler bu bölgelerde istihdamı arttırmaktadır. Buna karşılık zaten gelişmiş bölge kapsamında olan Marmara ve Ege Bölgelerinde ise istihdamın fazla katkısını görmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu bölgelerde verilen teşviklerin Türkiye'nin istihdamı ile ilişkisi bulunmamıştır.

Sonuç olarak, ani ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan krizler, iç talebi olumsuz etkileyen, istihdam sorunu yaratan, işsizliği artıran, toplum düzenini bozan ve ekonominin dengelerini alt üst eden istenmeyen bir olaydır. Bununla beraber yaşanma ihtimali olan bir durumdur. Burada önemli olan reel sektörün olası krizlere karşı hazırlıklı olmaları ve devletin teşvik tedbirleri gibi gerekli önlemleri zamanında almalarıdır. Teşvikler devam etmesi gerekmele birlikte, özellikle illerin gelişmişlik seviyeleri kapsamında değerlendirilmeleri çok daha önemli bir konudur. Teşvik sağlanan illerde geri dönüşler incelenmeli, fayda sağlanan teşvikler devam ettirilmeli, geri dönüşü olmayan teşvikler yeniden incelenmeli gerekirse kaldırılmalıdır. Teşviklerdeki gereksiz bürokrasi kaldırılmalı, şeffaflık ve denetim daha dikkatli yapılmalıdır. Teşvik sağlanan bölge ya da illerin yapısal özellikleri mutlaka göz önüne alınarak, teşvik maddeleri buna göre belirlenmelidir.

Kaynakça

- ALIÇ, Ali Burak, Bediha AKBOĞA, Ayten ASLAN, Gizem KAYABAŞI, **Küresel Krizin Kobilerin İhracatlarına Etkileri Ve KOBİ'lerde Kriz Yönetimi: Eskişehir İli KOBİ'ler Üzerine Bir Araştırma**, İzmir, Mayıs 2009.
- APAK, Sudi ve Ayhan ATAÇ, **Küresel Krizler Kronolojik Değerlendirme ve Analiz**, İstanbul, 2009.
- BOZGEYİK, Abdullah, **Krizleri Fırsata Dönüştürmek**, Hayat Yayınları, İstanbul 2004.
- ÖZKÖK YILDIZ , “Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Gelişmişlik Bazında Değerlendirilmesi”, Gaziantep Üni., SBE., **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2009.
- ÖZÜGERGİN, Şevket, (<http://www.gozlemgazetesi.com.tr/yazar/3792-krizin-etkisi-ile-ilgili-dogular-ve-yanlislar.html>), Erişim Tarihi: 18/12/2009.
- SARISOY, İdris., “Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelere Sağlanan Vergi Teşvikleri Ve Türkiye Uygulaması”, Marmara Üni., SBE., **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2006.
- SÖNMEZ, Cahit, “Küresel Krizin Çıkış Kaynağı: Mortgage Kredileri”, **Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz**, (Ed. Sadi Uzunoglu), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- SÖNMEZ, Mustafa, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Alan Yayıncılık, Birinci Baskı, Nisan İstanbul, 2009.
- UĞUREL, Emine, “1990–2002 Yıllarında Yaşanan Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkisi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003.
- TİTİZ, İsmet., İlker ÇARIKÇI, “Krizlerin İşletmeler Üzerindeki Etkileri ve Küçük İşletme Yöneticilerinin Kriz Dönemine Yönelik Stratejik Düşünce ve Analizleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Dergisi**, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/100.pdf>
- http://www.hazine.gov.tr/doc/Guncel/Politika_Tedbirleri.pdf: [Erişim Tarihi: 15/02/2010.]
- <http://www.dtm.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 24/2/2010].

Ek: 1 İHRACAT RAKAMLARI 000\$ (2002-2009)

		YILLAR							
	Şehirler	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
1	Adana	1 134 242	1 304 024	1 166 028	958 987	883 833	816 249	565 281	461 040
2	Adıyaman	58 125	59 103	29 346	24 336	22 207	20 978	12 079	8 097
3	Afyon	208 276	237 839	193 705	149 414	110 393	89 817	71 057	55 184
4	Ağrı	44 336	50 687	28 101	26 113	28 219	21 073	8 165	3 153
5	Amasya	21 629	26 062	22 235	8 947	17 758	12 136	5 097	1 312
6	Ankara	4 907 555	5 361 209	4 240 969	3 596 924	2 645 499	2 227 510	1 979 820	1 515 106
7	Antalya	653 230	724 563	650 609	437 115	396 315	457 829	324 990	165 989
8	Artvin	54 792	91 620	60 354	27 477	24 590	13 092	10 837	8 286
9	Aydın	421 558	547 779	465 523	351 636	307 667	253 152	188 345	156 508
10	Balıkesir	364 675	346 149	316 571	228 271	228 333	157 559	121 156	90 166
11	Bilecik	32 687	48 236	54 630	45 013	33 916	27 595	19 109	12 985
12	Bingöl	1 478	665	951	351	222	432	326	28
13	Bitlis	3 001	5 337	6 183	1 887	2 899	1 167	1 210	235
14	Bolu	45 738	47 013	33 877	25 155	22 635	14 064	9 843	7 866
15	Burdur	161 556	189 524	90 701	53 719	46 125	29 241	20 896	15 575
16	Bursa	9 055 348	11 113 948	9 075 663	7 350 590	5 732 086	5 421 397	4 354 024	3 456 516
17	Çanakkale	85 766	156 637	96 990	102 590	62 470	68 561	62 700	52 616
18	Çankırı	18 303	14 155	6 074	4 313	3 456	1 114	917	1 179
19	Çorum	98 989	112 353	80 551	61 395	54 992	34 385	24 024	26 300
20	Denizli	1 586 916	2 196 710	2 010 063	1 635 422	1 415 355	1 196 291	866 083	680 541
21	Diyarbakır	115 271	92 091	83 699	66 877	57 349	34 725	11 960	6 811
22	Edirne	93 028	103 431	93 857	41 595	27 549	21 555	13 079	15 643
23	Elazığ	29 844	45 260	57 928	68 265	48 280	13 363	34 254	24 328
24	Erzincan	9 709	5 647	1 177	583	982	361	886	364
25	Erzurum	23 029	34 105	27 190	20 546	20 896	14 171	9 854	7 070
26	Eskişehir	557 747	611 317	507 089	352 089	268 761	214 078	179 607	151 065
27	Gaziantep	2 952 422	3 237 061	2 447 656	1 857 722	1 652 554	1 295 292	866 153	619 536
28	Giresun	101 589	113 248	100 448	102 885	117 225	69 115	61 063	64 659
29	Gümüşhane	112	8	140	9	42	119	232	23
30	Hakkari	399 037	203 373	178 962	67 474	42 752	17 389	7 924	4 850
31	Hatay	1 416 831	1 762 181	1 199 654	933 919	745 358	654 914	462 282	349 548
32	Isparta	74 520	88 022	93 682	82 604	81 343	79 147	70 027	57 576
33	İçel	1 047 575	1 075 867	892 530	775 076	620 739	507 192	497 254	319 972
34	İstanbul	55 540 262	73 503 523	59 645 232	47 012 604	41 716 339	36 834 410	27 599 988	20 970 063
35	İzmir	6 116 496	7 823 319	6 431 020	5 448 577	4 645 381	4 110 487	3 473 936	2 777 767
36	Kars	236	344	57 363	1 945	2 694	3 277	2 358	807
37	Kastamonu	82 918	260 437	114 482	59 381	53 887	28 877	18 960	20 199
38	Kayseri	962 963	1 122 165	977 544	751 660	702 969	639 617	465 104	351 569
39	Kırklareli	68 639	64 386	35 832	30 856	39 005	43 819	38 368	32 344
40	Kırşehir	111 631	103 296	83 491	45 221	23 527	16 347	13 473	15 217
41	Kocaeli	4 557 240	8 468 835	5 860 399	4 929 636	3 328 344	2 187 294	1 589 870	1 268 868
42	Konya	733 890	871 223	694 111	493 532	419 985	275 556	179 039	129 959

YILLAR									
	Şehirler	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
43	Kütahya	101 781	114 374	89 216	89 837	92 532	84 963	60 669	42 622
44	Malatya	220 930	255 607	180 604	151 417	121 620	127 124	89 738	71 618
45	Manisa	911 744	1 018 691	867 461	655 596	568 812	526 213	412 158	311 945
46	Kahramanmaraş	430 658	379 376	325 518	286 321	229 108	205 874	138 732	110 305
47	Mardin	549 807	434 210	317 444	191 294	171 436	73 330	39 282	23 405
48	Muğla	193 528	234 936	192 248	122 938	95 764	79 835	58 541	39 624
49	Muş	6 642	489	1 094	2 632	41			70
50	Nevşehir	20 688	17 526	15 732	19 031	12 826	10 545	8 787	7 540
51	Niğde	36 310	45 537	40 798	36 554	27 546	28 990	25 488	19 363
52	Ordu	205 150	316 564	286 485	280 561	353 286	268 999	118 645	110 499
53	Rize	259 529	345 150	371 934	273 647	159 172	126 200	95 748	89 385
54	Sakarya	1 722 129	2 912 889	3 522 655	2 981 394	2 712 960	2 093 254	843 017	428 029
55	Samsun	304 190	459 818	218 370	158 329	118 872	108 817	55 696	37 715
56	Siirt	921	914	4 009	1 010	5 785	2 465	664	360
57	Sinop	20 128	16 444	17 899	12 288	11 293	8 355	3 608	3 729
58	Sivas	37 391	43 682	35 294	21 701	19 447	12 866	9 647	8 463
59	Tekirdağ	482 891	577 966	528 304	441 775	369 256	365 354	347 296	298 731
60	Tokat	21 719	21 153	16 487	10 984	8 209	7 158	6 665	5 747
61	Trabzon	815 866	910 995	892 721	728 710	965 882	560 096	329 833	234 075
62	Tunceli	19	60	67	18	85			
63	Şanlıurfa	128 391	147 445	86 388	45 922	32 392	14 691	10 200	6 967
64	Uşak	96 701	116 760	115 276	111 253	94 591	83 175	61 760	47 284
65	Van	17 188	13 073	13 473	15 306	13 415	7 462	2 839	1 427
66	Yozgat	9 257	9 330	22 121	8 953	8 435	12 004	9 066	6 157
67	Zonguldak	438 425	485 983	224 971	166 255	116 856	89 939	53 438	31 899
68	Aksaray	56 331	69 250	43 140	23 411	21 258	20 578	10 396	9 949
69	Bayburt	177	267	1 119	610	895	1 076	140	178
70	Karaman	145 664	158 382	126 677	89 532	63 028	57 875	49 674	36 099
71	Kırıkkale	5 982	9 071	2 852	1 759	2 095	2 227	1 726	1 323
72	Batman	16 075	12 737	40 729	17 991	44 434	15 518	3 006	600
73	Şırnak	606 775	382 885	265 202	210 283	250 740	106 133	40 372	21 172
74	Bartın	14 659	9 632	4 055	2 915	2 553	3 064	4 709	739
75	Ardahan	1 851	1 359		168	298	255	178	218
76	Iğdır	79 330	86 497	68 582	54 500	41 390	35 628	26 689	21 505
77	Yalova	33 561	42 716	22 797	21 261	24 925	24 799	20 036	16 251
78	Karabük	58 062	30 299	17 567	13 915	9 187	13 022	15 623	9 757
79	Kilis	16 359	23 907	12 865	7 968	4 496	3 202	2 814	2 486
80	Osmaniye	9 785	6 821	2 737	1 320	1 540	889	1 111	698
81	Düzce	64 264	90 254	54 682	37 258	41 759	55 869	49 186	83 325

5084 sayılı yasa 36 il

5350 13 il

5615 1 il

